

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СПОСОБІВ ВЧИНЕННЯ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ ЗЛОВЖИВАНЬ ВПЛИВОМ**FORENSIC CHARACTERIZATION OF THE WAYS IN WHICH LAW ENFORCEMENT OFFICERS COMMIT ABUSES OF INFLUENCE**

**Нечитайло В.О., аспірант наукової лабораторії
з проблем протидії злочинності**

Національна академія внутрішніх справ

У статті надано криміналістичну характеристику способів вчинення зловживання впливом працівниками правоохоронних органів як складову методики розслідування відповідної категорії корупційних правопорушень. Проаналізовано специфіку об'єктивної сторони злочину, зокрема форми і методи реалізації незаконного впливу з використанням службового становища, процесуального статусу, наявних службових контактів та інформаційних ресурсів. Розглянуто типові способи вчинення таких злочинів, зокрема через посередників, із застосуванням психологічного тиску, під виглядом законної взаємодії з іншими органами або посадовими особами. Наголошено, що способи вчинення зловживання впливом характеризуються значною різноманітністю та охоплюють передусім активні, завідомо протиправні дії, що суперечать чинним правовим нормам, службовим інструкціям, положенням та іншим обов'язковим для виконання нормативним актам. Такі дії мають свідомий і цілеспрямований характер, що свідчить про наявність умислу та попередню підготовку з боку суб'єкта правопорушення.

Окрему увагу приділено приховуванню слідів злочину, конспіративним методам взаємодії та використанню фіктивних службових повноважень. Визначено криміналістичне значення узагальнення способів вчинення зловживання впливом для встановлення істини у кримінальному провадженні, формування типових слідчих ситуацій та розробки ефективних тактичних прийомів. Зроблено висновок про необхідність системного підходу до вивчення поведінкових моделей правопорушників у структурі правоохоронних органів з метою вдосконалення превентивних та доказових механізмів у сфері протидії корупції.

Ключові слова: зловживання впливом, працівник правоохоронного органу, корупційний злочин, криміналістична характеристика, спосіб вчинення, кримінальне провадження, розслідування, криміналістичне забезпечення, слідчі (розшукові) дії.

The article provides a forensic description of the methods of committing abuse of influence by law enforcement officers as a component of the investigation methodology for the relevant category of corruption offenses. The specifics of the objective side of the crime are analyzed, in particular, the forms and methods of exercising illegal influence using official position, procedural status, available official contacts and information resources. Typical methods of committing such crimes are considered, in particular through intermediaries, with the use of psychological pressure, under the guise of lawful interaction with other bodies or officials. It is emphasized that the methods of committing abuse of influence are characterized by significant diversity and include, first of all, active, knowingly unlawful actions that contradict current legal norms, official instructions, regulations and other mandatory regulatory acts. Such actions are conscious and purposeful in nature, which indicates the presence of intent and preliminary preparation on the part of the subject of the offense.

Special attention is paid to concealing traces of a crime, conspiratorial methods of interaction and the use of fictitious official powers. The forensic significance of generalizing the methods of committing abuse of influence for establishing the truth in criminal proceedings, forming typical investigative situations and developing effective tactical techniques is determined. The conclusion is made about the need for a systematic approach to studying the behavioral models of offenders in the structure of law enforcement agencies in order to improve preventive and evidentiary mechanisms in the field of combating corruption.

Key words: abuse of influence, law enforcement officer, corruption crime, forensic characteristics, method of commission, criminal proceedings, investigation, forensic support, investigative (search) actions.

Актуальність теми. У сучасних умовах трансформації системи правоохоронних органів в Україні, особливого значення набуває дослідження протиправної поведінки їхніх представників, зокрема у вигляді зловживання впливом. Таке кримінальне правопорушення, передбачене ст. 369-2 Кримінального кодексу (далі – КК) України [1], становить одну з найбільш латентних форм корупційних проявів, яка нерідко залишається поза межами кримінального переслідування внаслідок складності фіксації, особливого статусу суб'єкта та високого рівня конспірації дій. Водночас зловживання впливом з боку працівників правоохоронних органів не лише підриває авторитет системи правопорядку, але й створює загрозу для принципу верховенства права, справедливості та правової безпеки громадян.

Особливості професійної діяльності правоохоронців – наявність владних повноважень, доступ до інформації з обмеженим доступом, процесуальна автономія – сприяють формуванню специфічних способів реалізації злочинних намірів. Тому виявлення та криміналістичне дослідження способів вчинення зловживання впливом є важливою передумовою для удосконалення методики розслідування цієї категорії правопорушень, розроблення тактичних прийомів фіксації фактів впливу, збору доказів, а також забезпечення ефективної протидії таким злочинам у системі правозастосування.

У цьому контексті особливу увагу слід приділяти виокремленню типових моделей поведінки суб'єктів зловживання впливом, каналів комунікації між ними та третіми особами, механізмів використання посередників, ознакам фіктивних рішень або обіцянок, а також методам маскування злочинної діяльності під законну службу або комунікативну практику. Усі ці аспекти становлять предмет криміналістичної характеристики способів вчинення зазначених правопорушень.

Таким чином, дослідження криміналістичної характеристики способів вчинення працівниками правоохоронного органу зловживань впливом дозволяє не лише поглибити теоретичні уявлення про механізми протиправної діяльності у цій сфері, а й сприяє розвитку ефективних інструментів практичного розслідування й запобігання даним злочинам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретична основа статті ґрунтується на наукових працях українських вчених якими досліджено окремі питання службових, корупційних кримінальних правопорушень, у т.ч. зловживання впливом, зокрема: А. Б. Балонь, О. О. Буряк, Г. П. Власова, О. В. Капліна, Є. А. Котець, Є. Д. Лук'янчиков, М. А. Погорельський, О. С. Тарасенко, Л. Д. Удалова, С. С. Чернявський, А. В. Шевчишен, О. Г. Шило та інші. Окремі питання вчинення кримінальних правопорушень працівниками правоохоронних орга-

нів досліджували В. Є. Боднар, І. А. Волков, М. М. Коваль та інші.

Зазначені й інші вчені зробили достатній внесок у теорію та практику розслідування корупційних злочинів, водночас потребує поглибленого вивчення питання способів вчинення працівниками правоохоронного органу зловживань впливом.

Виклад основного матеріалу. Вивчення способу вчинення кримінального правопорушення є обов'язковим елементом доказування згідно з ч. 1 ст. 91 КПК України [2]. Це положення підкреслює важливість дослідження способу дій для повного та об'єктивного встановлення обставин провадження.

У вітчизняній криміналістичній науці дослідження способу злочину базується на системно-структурному та системно-функціональному підходах. Так, М. В. Салтєвський розглядає спосіб вчинення як сукупність довільних і частково мимовільних цілеспрямованих дій, які перебувають у внутрішньому функціональному та причинно-наслідковому зв'язку [3, с. 421]. С. М. Зав'ялов визначає спосіб злочину як комплекс взаємопов'язаних дій або бездіяльності, спрямованих на досягнення злочинної мети, що виконуються у певній послідовності із залученням відповідних знарядь та засобів [4, с. 7]. С. С. Чернявський підкреслює, що спосіб вчинення правопорушення є системою дій, механізмів і прийомів, які реалізуються на стадіях підготовки, виконання та приховування злочину. Він вважає, що ця система є детермінованою як зовнішніми чинниками, так і внутрішніми мотивами суб'єкта, а кожна дія злочинця залишає сліди, які можуть бути проаналізовані за використанням криміналістичних засобів [5, с. 55–56]. А. Ф. Волобуєв, у свою чергу, зазначає, що спосіб злочину є відображенням взаємодії особистості злочинця, обстановки злочину та об'єкта посягання. Його формування обумовлюється мотивами суб'єкта і тією метою, яку він прагне досягти. Водночас він звертає увагу на відмінності між злочинами, вчиненими активними діями, та тими, які реалізуються шляхом бездіяльності – останні мають власну специфіку, що також повинна враховуватися в методиках розслідування [6, с. 18]. І. В. Гора розглядає спосіб злочину як багатогранну систему, що включає дії на всіх етапах – від підготовки до приховування, і яка несе значну інформаційну цінність для аналізу особи правопорушника, його намірів, обраних засобів та слідової картини [7, с. 38].

Таким чином, у науковій літературі сформувався підхід до трактування способу вчинення кримінального правопорушення як багатовимірного феномена, що охоплює не лише технічні чи процесуальні аспекти, але й психологічні, соціальні та організаційні. Це дає підстави розглядати його як один із провідних елементів криміналістичної характеристики, який дозволяє не тільки реконструювати механізм злочину, але й забезпечити методичну основу для досудового розслідування, доказування та профілактики злочинності.

Слід наголосити, що законодавець не обмежує зміст поняття «вплив» виключно рамками службових повноважень чи владних повноважень. Вплив у контексті складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369-2 КК України, може здійснюватися й поза межами формального службового підпорядкування. Йдеться про випадки, коли особа, спираючись на свій службовий авторитет, особисті зв'язки або інші можливості, зумовлені займаною посадою, вживає заходів з метою спонукання інших (непідпорядкованих) осіб до ухвалення певних рішень чи вчинення дій, вигідних ініціатору впливу [8].

Найбільш поширеними способами готування до зловживання впливом є:

1. Вибір сфери суспільних відносин, у межах якої суб'єкт має потенційну можливість впливати на службову

особу або обставини, що створюють умови для вчинення кримінального правопорушення.

2. Ідентифікація цільової особи, від якої планується одержання неправомірної вигоди, з'ясування її соціального статусу, зв'язків, матеріального становища.

3. Застосування авторитету чи впливу, використання службового становища, контактів або інших ресурсів задля створення реальних або ілюзорних негативних наслідків, які стимулюють особу погодитися на надання неправомірної вигоди.

4. Імітація загрозливих наслідків у разі відмови від передання неправомірної вигоди.

5. Конспіративна поведінка, що включає уникнення прямої згадки про грошові кошти або інші вигоди через використання завуальованих висловів, кодових слів тощо.

6. Проведення переговорів щодо умов передання неправомірної вигоди (сума, форма, місце, час).

7. Узгодження деталей реалізації: вибір місця, часу, маршрутів, точок спостереження, шляхів відступу, засобів позбавлення від речових доказів.

8. Формування алібі (створення документальних або ситуаційних підтверджень непричетності, зокрема через боргові розписки).

9. Підготовка транспортних засобів для швидкого зникнення або перевезення предметів неправомірної вигоди.

10. Використання посередників, у тому числі без їхньої повної поінформованості щодо змісту кримінального наміру.

11. Контакт з особою, на яку має бути здійснений вплив, з метою узгодження рішень або створення умов для реалізації такого впливу.

Способи реалізації зловживання впливом зазвичай є прихованими, ретельно підготовленими та часто носять технологічний характер. Згідно з об'єктивною стороною складу цього злочину, зловживання впливом полягає у таких діях особи, яка:

- Пропонує або погоджується одержати неправомірну вигоду;
- Обіцяє здійснити вплив за винагороду;
- Отримує неправомірну вигоду за вплив на рішення службової особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (ч. 1 ст. 369-2 КК України).

Відповідно до підходів, запропонованих М. В. Салтєвським, С. М. Зав'яловим, С. С. Чернявським, А. Ф. Волобуєвим та І. В. Горою, спосіб вчинення цього злочину слід розглядати як системну модель дій, що має як функціональний, так і криміналістичний вимір. Це дозволяє не лише краще ідентифікувати механізм реалізації правопорушення, а й сформувати ефективні підходи до його розслідування, виявлення й попередження.

Узагальнення практики свідчить про доцільність застосування у межах криміналістичних досліджень терміну «спосіб вчинення кримінального правопорушення» як інтегральної категорії, що охоплює підготовку, реалізацію та приховування злочину. Такий підхід забезпечує методологічну послідовність, підвищує якість матеріалів досудового розслідування і дає змогу виявити приховані тенденції у діяльності суб'єктів, схильних до вчинення цього виду кримінального правопорушення.

Основними формами дій особи, що охоплюються складом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 369-2 КК України, є вплив на прийняття рішення службовою особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, з метою одержання неправомірної вигоди. Зміст зазначених дій полягає в наступному: а) прийняття пропозиції неправомірної вигоди за здійснення впливу на службову особу; б) прийняття обіцянки неправомірної вигоди за вчинення відповідного впливу; в) одержання неправомірної вигоди для

себе або третьої особи як винагороди за вплив; г) пропозиція здійснити вплив на ухвалення рішення службовою особою за надання неправомірної вигоди; г) обіцянка здійснити такий вплив в обмін на отримання неправомірної вигоди.

Зазначені дії становлять об'єктивну сторону кримінального правопорушення, кваліфікованого за ч. 2 ст. 369-2 КК України, яка встановлює відповідальність за зловживання впливом у формі домовленостей щодо неправомірної вигоди як способу впливу на офіційні рішення посадових осіб.

Також варто звернути увагу на дії особи, поєднані з вимаганням неправомірної вигоди за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави: а) прийнятті нею пропозиції неправомірної вигоди; б) прийнятті обіцянки такої вигоди; в) одержанні останньої для себе чи третьої особи (ч. 3 ст. 369-2 КК України) [9, с. 910].

У контексті кваліфікації зловживання впливом слід звернути особливу увагу на положення ч. 3 ст. 369-2 КК України, відповідно до якої як окрема форма вчинення цього кримінального правопорушення передбачено вимагання неправомірної вигоди. При цьому загальні ознаки вимагання викладено в диспозиції частини першої ст. 189 КК України [1; 10]. Крім того, якщо внаслідок вимагання неправомірної вигоди фактичне її отримання не відбулося через обставини, що не залежали від волі винного, вчинене кваліфікується як замах на кримінальне правопорушення, передбачене ч. 3 ст. 369-2 КК України, відповідно до положень ст. ст. 13 та 15 КК України [9, с. 911].

Варто зауважити, що, як засвідчує практика досудового розслідування, дії в інтересах особи, яка пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду за здійснення зловживання впливом, можуть набувати найрізноманітніших форм. Поряд із «традиційними» проявами такого впливу – зокрема, незаконним втручанням у діяльність службових осіб щодо: видачі дозволів чи ліцензій, ухвалення процесуальних рішень у межах кримінального провадження, виділення земельних ділянок, призначення на посади в органах державної влади чи місцевого самоврядування, – все частіше фіксуються витончені та приховані форми реалізації впливу, що значною мірою ускладнюють їх виявлення та доведення. Серед них особливої уваги заслуговують: – вплив на прийняття рішень щодо передавання державної власності за заниженими цінами підприємницьким структурам без проведення передбачених законодавством аукціонів; – сприяння укладенню комерційних угод, які завдають державі збитків (наприклад, оренда будівель та інших об'єктів за умовами, що суперечать економічним інтересам держави); – втручання у процеси банківського кредитування, що виявляється у видачі значних позик без реальних механізмів повернення або належного забезпечення зобов'язань; – сприяння створенню фіктивних підприємств, які діють без офіційної реєстрації, з метою уникнення податкового контролю або виведення активів; – фальсифікація матеріалів перевірок, у тому числі документальних ревізій, аудиторських висновків, податкових декларацій, що використовуються для прикриття незаконної фінансової діяльності.

Таким чином, вплив на ухвалення рішення службовою особою – це будь-яка дія, яка дозволяє одній особі завдяки авторитету, особистим якостям, неформальним зв'язкам, специфічним знанням чи здібностям внести корективи у хід прийняття управлінського чи адміністративного рішення, яке за нормами чинного законодавства належить до компетенції службової особи. [9, с. 910].

Спосіб приховування кримінального правопорушення слід розуміти як комплекс дій або бездіяльності особи, спрямованих на утаємничення факту вчинення злочину, його обставин, слідів, учасників чи предметів, пов'язаних із правопорушенням. Цей комплекс реалізується на основі

певної системи суб'єктивних факторів, що відображають намір правопорушника уникнути відповідальності, і може здійснюватися до, під час або після вчинення кримінального правопорушення [12, с. 232].

Приховування кримінального правопорушення можна визначити як цілеспрямовану діяльність, що має на меті перешкодити встановленню істини у кримінальному провадженні, шляхом приховання, знищення, маскування або фальсифікації слідів злочину, а також засобів, знарядь вчинення правопорушення чи предметів, здобутих злочинним шляхом. Така діяльність становить собою одну з форм кримінально протиправної поведінки, що може істотно ускладнити або навіть унеможливити розслідування [13].

До найбільш поширених способів приховування зловживання впливом належать: – сприяння у фальсифікації документів або створення нових, на підставі яких забезпечується незаконне працевлаштування, просування по службі, утворення нових підрозділів чи посад; – виготовлення фіктивних реєстраційних документів, які засвідчують неправомірне набуття майнових прав, зокрема отримання житла, оформлення кредитів, субсидій тощо; – виправлення дат, підписів та реквізитів у правовстановлюючих чи господарських документах, що фіксують створення приватних підприємств або комерційних структур; – формування неправомірних управлінських рішень, таких як видання наказів, розпоряджень або протоколів неіснуючих зборів з метою надання монопольних прав, наприклад, на торгівлю енергоносіями, що суперечить установленим нормам; – створення фіктивних аукціонних документів, у яких умисно занижується ринкова вартість майна (будинків, споруд), що передається у власність комерційних структур під виглядом збиткових об'єктів або об'єктів із прихованими дефектами, за умови формального дотримання аукціонних процедур; – використання репутаційного маскування, зокрема створення образу «законослухняного», «непідкупного» керівника або структури через медійні чи публічні канали, що фактично формує своєрідну «ширму» для прикриття неправомірної діяльності.

В окремих випадках зловживання впливом маскується під цивільно-правові відносини, зокрема шляхом укладення удаваних договорів про надання консультаційних чи інформаційних послуг, через які легалізуються неправомірні вигоди. Такий підхід ускладнює виявлення кримінальної складової діяння й потребує глибокого аналізу економічної сутності правочинів.

Нерідко способи приховування зловживання впливом межують або переростають у самостійні склади інших кримінальних правопорушень, зокрема службового підроблення (ст. 366 КК України), втручання в діяльність працівника правоохоронного органу (ст. 343 КК України), що потребує додаткової юридичної кваліфікації та комплексного підходу до розслідування [14, с. 20–22].

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень, а також узагальнень слідчої й судової практики свідчить про існування низки типових форм протидії розслідуванню у кримінальних провадженнях щодо зловживання впливом, які використовуються з метою унеможливлення встановлення істини та уникнення кримінальної відповідальності. До них належать:

1. Вплив на слідчого або прокурора (85% випадків), у т.ч. з використанням корупційної складової (52%). Показовим прикладом є справа, розглянута Верховним Судом у 2020 році. В ній ОСОБА_1, користуючись своїм службовим становищем, чинив тиск на підлеглих з метою фальсифікації результатів перевірки у справі, відкритій за фактом злочину, передбаченого ч. 2 ст. 369-2 КК України. Зокрема, службовець вимагав у категоричній формі скласти протоколи про адміністративні правопорушення щодо громадян без законних підстав, обіцяючи вирішити «проблеми по службі». Місцевий суд визнав його винним

за ч. 2 ст. 343 КК України (втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, вчинене службовою особою). Вирок залишено без змін апеляційним судом і підтверджено Верховним Судом, який наголосив на правильності кваліфікації, підкресливши, що будь-які дії з метою перешкоджання розслідуванню або схилення до прийняття неправомірного рішення є втручанням у діяльність правоохоронних органів [15].

2. Відмова від надання показань та надання завідомо неправдивих свідчень (68% випадків).

3. Тиск на свідків і потерпілих з метою зміни або відмови від первинних показань (51%). У практиці розслідування правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 365 КК України, часто фіксуються спроби нейтралізації свідків. Один з умовно змодельованих, але типових прикладів: після того, як свідок погодився надати викривальні показання, на нього почали тиснути підозрювані – колишні правоохоронці, які погрожували фізичною розправою та пошкодженням майна. Прокурор ініціював застосування заходів безпеки, зокрема переміщення свідка до іншого регіону та забезпечення охорони. У результаті під захистом свідок надав показання, а підозрюваних додатково обвинувачено за ч. 2 ст. 386 КК України (вплив на свідка з погрозами). Суд визнав їх винними за обома епізодами, посиливши міру покарання.

4. Створення перешкод для розслідування, зокрема: – фальсифікація доказів (23%); – знищення речових доказів (7%); – переховування від слідства (22%); – симуляція захворювання з метою уникнення процесуальних дій (17%).

Таким чином, аналіз способів приховування зловживання впливом є важливим елементом формування методики його розслідування. Цей аналіз дозволяє не лише виявити ознаки маскування кримінального правопорушення, але й правильно визначити межі кримінальної від-

повідальності, забезпечуючи об'єктивне кваліфікування дій винної особи.

Висновки. Таким чином, основними складовими криміналістичної характеристики зловживань впливом, вчинених працівниками правоохоронного органу є спосіб вчинення злочину як безпосередній вплив на прийняття рішення з використанням владних повноважень, службових, товариських відносин.

Способи вчинення зловживання впливом характеризуються значною різноманітністю та охоплюють передусім активні, завідомо протиправні дії, що суперечать чинним правовим нормам, службовим інструкціям, положенням та іншим обов'язковим для виконання нормативним актам. Такі дії мають свідомий і цілеспрямований характер, що свідчить про наявність умислу та попередню підготовку з боку суб'єкта правопорушення. Сутність способів вчинення зловживання впливом полягає в тому, що службова особа, використовуючи свій посадовий статус, авторитет, особисті зв'язки із представниками органів державної влади чи місцевого самоврядування, а також інші надані їй можливості, здійснює вплив на ухвалення рішень або вчинення дій іншими особами. При цьому особливістю є те, що зазначені особи не перебувають у формальному службовому підпорядкуванні чи залежності від суб'єкта, що вчиняє вплив. Такі дії можуть проявлятися в різних формах – від прямого нав'язування рішень до латентного, опосередкованого тиску, що реалізується через створення умов, у яких адресат «впливу» вбачає необхідність реагувати на незаконні вимоги. Визначальним фактором є саме зловживання ресурсом впливу – незалежно від того, чи це службове становище, чи мережа контактів, чи інші інструменти соціальної або адміністративної влади. До основних способів вчинення зловживання впливом працівником правоохоронного органу автор відносить: примушування особи до дій чи бездіяльності шляхом використання повноважень безпосереднього керівника чи опосередкованого керівника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
3. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2005. 588 с.
4. Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину: окремі проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2005. 21 с.
5. Чернявський С. С. Методика розслідування злочинів у сфері банківського кредитування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2002. 240 с.
6. Волобуєв А. Ф. Механізм злочину та його зв'язок з концептуальними положеннями криміналістики : монографія. Кривий Ріг : Р. А. Козлов, 2019. 122 с.
7. Гора І. В. Поняття способу вчинення злочину та його визначення в розкритті та розслідуванні. *Закон і життя*. 2012. № 9. С. 32-35.
8. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29 берез. 2020 р. у справі № 554/5090/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96074938>.
9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та доповн. Київ : Дакор, 2019. 1384 с.
11. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
12. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів: навч. посіб. / В. П. Бахін, В. К. Весельський, В. С. Кузьмічов та ін.; за ред. О. М. Джужі. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2010. 524 с.
13. Чичиркіна С. П. Способи приховування злочинів у сфері службової діяльності. *Юридичний часопис НАВС*. Київ., 2011. № 1 (1). С. 151158.
14. Розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою: метод. рек. / Чернявський С. С., Вознюк А. А., Дударець Р. М., Беленок В. П. та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. 92 с.
15. Притягнення до відповідальності за втручання в діяльність працівника правоохоронного органу: постанова Верховного Суду. *Юридична газета*. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/prityagnennya-do-vidpovidalnosti-za-vtruchannya-v-diyalnist-pracivnika-pravoohoronnogorganu-postan.html#:~:text=%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%81%D1%83%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D0%BD%D0%B0%20%D1%82%D0%B5%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%85%20%D0%BF%20%D0%B4%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2>